

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2019, (15): 34-61

**Türk İslam Edebiyatı'nda Bir Nazım Türü Olarak Ahvâl-i Kıyâmetler ve
Şâiri Bilinmeyen Bir Ahvâl-i Kıyâmet Üzerine**

Ahval-i Kıyame as a kind of poem in Turkish İslamic Literature and on a Ahval-i
Kıyame Whose Poet is Unknown

Necdet ŞENGÜN

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üni., İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Dokuz Eylül Uni., Divinity Fac, Department of Turkish-Islamic Literature

necdetsengun@hotmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-8352-6910

Atıf: Şengün, Necdet. "Türk İslam Edebiyatı'nda Bir Nazım Türü Olarak Ahvâl-i
Kıyâmetler ve Şâiri Bilinmeyen Bir Ahvâl-i Kıyâmet Üzerine". *Recep Tayyip Erdoğan
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019): 34-61

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.558734>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 15 **Sayfa / Pages:** 34-61

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights
reserved

Türk İslam Edebiyatı'nda Bir Nazım Türü Olarak Ahvâl-i Kıyâmetler ve Şâiri Bilinmeyen Bir Ahvâl-i Kıyâmet Üzerine

Öz: Kıyâmet meselesi, Hz. Âdem'den bu yana insanlığın ortak ilgi alanıdır. Hemen her dinde ölüm ve sonrası ile ilgili farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bireysel bir olgu olması ve ölüm sonrası hayatın nasıl olacağını tam manasıyla bilinmemesi bu hususu daha da câzip hâle getirmiştir. Bu sebeple kıyâmet üzerine geçmişten bugüne pek çok dilde pek çok şey söylenmiş, farklı kıyâmet sahneleri ve tasvirleri ortaya konulmuş hatta bugün özellikle sinema sektöründe bu senaryolar ile ilgili farklı sinema yapımları üretilmiştir. Bu makalede ölüm, kıyâmet, kıyâmet hâlleri, mahşer gibi hususlarda Türk İslam Edebiyatı'nda manzûm olarak meydana getirilen eserler üzerine genel bir bakış atılmıştır. Bu çalışma sırasında konuyla alakalı geniş bir literatürün olduğu görülmüştür. Bu eserlerden birkaçı hakkında genel bilgiler verilerek birisi üzerine daha ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Böyle geniş bir literatürün varlığı dolayısıyla ahvâl-i kıyâmet türündeki eserler, Türk İslam Edebiyatı alanında dinî nazım türlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Ölüm, Mahşer, Kıyâmet, Manzûme

Ahval-i Kıyame as a kind of poem in Turkish Islamic Literature and on a Ahval-i Kıyame whose poet is unknown

Abstract: Doomsday is a common subject of mankind since Prophet Adam. Different opinions about death and after death were revealed in almost every religion. The fact that death is an individual phenomenon and life after death cannot be fully understood makes this point even vaguer. For this reason, in many languages, many apocalyptic scenes and depictions have been put forth in many languages from the past to the present and even the cinema sector has produced different movies based on such scenarios. In this article, an overview has been made on the poetic works of Turkish Islamic Literature whose themes are on death or the doomsday. During this study, a wide range of relevant literature was found. A general information was given about some of them and some of them were examined in detail. The existence of such a large literature make us consider them as one of the religious verses in the Turkish Islamic Literature.

Key Words: Turkish Islamic Literature, Death, Judgement Day, Doomsday, Poem

أحوال القيامة: كنوع من النظم الشعري في الأدب الإسلامي التركي

دراسة في منظومة أحوال القيامة لشاعر مجهول

ملخص: موضوع قيام الساعة موضوعٌ مُشترَك بين النَّاسِ مُنذُ سَيِّدِنَا أَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَهناك آراءٌ مُخْتَلِفَةٌ في كُلِّ الأديانِ عن الموتِ وما بَعْدَهُ، وقد جَذَبَتْ هذهِ القِضيةُ الأَنْظارَ إليها باعتبارها ظاهرةً فَرْدِيَّةً، وكذلك لِعَدَمِ مَعْرِفَةِ تَفْصِيلاتِ الحَيَاةِ بَعْدَ الموتِ، ولهذا منذُ قديمِ الزمانِ إلى عَصْرِنَا الحاضرِ قد تمَّ سردُ أقوالٍ كثيرةٍ حولِ هذا الموضوعِ باللغاتِ المُخْتَلِفَةِ، ووُضِعَتْ تصوُّراتٌ مُتَعَدِّدَةٌ عنه، وبصفةٍ خاصَّةٍ اليومِ، حيثُ تمَّ إنتاجُ أفلامٍ سينمائيةٍ تُحتَوِي على سيناريوهاتٍ مُخْتَلِفَةٍ عن قيامِ السَّاعةِ. تُلقِي هذهِ الدِّراسةُ نَظْرَةً عَامَةً على المُوَلِّفاتِ المنظومةِ في الأدبِ الإسلاميِّ التركيِّ المُتعلِّقةِ بموضوعِ الموتِ وقيامِ السَّاعةِ، وأحوالِ القيامةِ والحَشْرِ. لَقَدْ لَوَجِظَ من خِلالِ الدِّراسةِ أنَّ هُنَاكَ مُوَلِّفاتٍ كثيرةٍ في هذا الموضوعِ، ونَقَدِمَ في هذهِ الدِّراسةِ معلُوماتٍ عامَّةٍ عن بعضِ هذهِ المُوَلِّفاتِ، وتتناوَلُ واحداً منها بِشَكْلِ تَفْصِيليٍّ. إنَّ أحوالِ القيامةِ يُنظَرُ إليها باعتبارها نوعاً من الأدبِ الإسلاميِّ التركيِّ؛ بِسَبَبِ وجودِ كثيرٍ من المُوَلِّفاتِ في هذا المَنجَالِ.

الكلمات المفتاحية: الأدب الإسلامي التركي، موت، محشر، قيامة، منظومة

GİRİŞ

Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*¹ ve İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab*² adlı eserlerinin “kvm” maddelerine göre “kıyâmet” kelimesi “kalkmak, dikilip ayakta durmak” manasındaki “kıyâm” kökünden isim veya masdar olup “dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma” yahut “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına gelir. Hinduizmden Budizme, İslâm'dan Hristiyanlık ve Yahudiliğe kadar hem semâvî hem de beşer mahsulü dinlerde kıyâmet anlayışı bulunmaktadır.³ Dinler arası konuyla ilgili kabullerde farklılıklar olsa da, dünyanın hatta kâinâtın sonlu bir varlık olduğu, bir gün ömrünü tamamlayarak yok olacağı, bu yok oluşla birlikte yeni bir hayatın başlayacağı, insanların diriltileceği ve dünya hayatında yapıp ettiklerinden hesaba çekilecekleri gibi hususlar genelde semâvî dinlerin kabul ettiği hakikatlerdir.⁴ Daha özelde İslâmiyet de kıyâmet konusunda oldukça geniş bir literatür ortaya koymuş, başta ana kaynağı Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere,⁵ hadîs-i şerîfler, Müslüman âlim ve sûfilerin ortaya koyduğu görüşler vb. pek çok kaynakta konuyla ilgili pek çok husus dile getirilmiştir.⁶ İnsanlara sınırsız bir süre verilmediği, bir gün mutlaka verilen sürenin tamamlanacağı, insanın yapıp ettiklerinden hesaba çekileceği, kısa çöpün uzun çöpten hakkını alacağı bir hesabın görüleceği şeklindeki inanç, - bazen ürkütücü veya teşvik edici âhiret tasvîrleri ile ortaya konularak - daha çok müntesiplerinin dinî duyarlılıklarını artırmak, iman, amel ve ahlak konularında daha sağlam bir duruş kazandırmak adına sürekli olarak gündemde tutulmuştur.

Yine kıyâmetin ne zaman kopacağı, kıyâmet ile birlikte hangi değişikliklerin yaşanacağı, kıyâmetten sonra ne olacağı, hesap, terazi, mizan gibi ölçütlerle amellerin nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulacağı vb. hususlar, insanoğlunun merakını mûcib olmuş konulardır. Başta Kur'ân-Kerîm ve hadîs-i şerîfler olmak üzere İslâm literatüründe sıklıkla bu gibi hususlara temas edilmiş ve pek çok

¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Geylani (Kahire: Yayıncı bilinmiyor, 1961), 416-419.

² İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sadr-Dâr-ı Beyrut Yayınları, 1955), 12: 496-506.

³ Geniş bilgi için bk. Duncan Black Macdonald, “Kıyâmet”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977), 6: 776-780; Bekir Topaloğlu, “Kıyâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 27: 516-517.

⁴ Rabia Tohtahunova, *Dinlerde Kıyâmet Fenomeni* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010); Sümeýra Gençtürk, *İlahi Dinlerde Ahir Zaman ve Kıyâmet* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014).

⁵ Bk. Alettin Bozkurt, *Kur'an'da Kıyâmet* (Yüksek Lisans Tezi, Yüziüncü Yıl Üniversitesi, 2001); Mehmet Arlı, *Kuran'da Kıyâmet ve Ölüm* (İstanbul: Düşünce Yayınları, 2006).

⁶ Bk. İmam Gazâlî, *Ahiret Kitabı*, trc. Ayhan Ak (İstanbul: İlke Yayınları, 2009).

soruya cevap verilmiş olsa bile, zaman zaman bu dinî doktrinlerdeki birtakım kapalı ifadeleri şerh etmek, zaman zaman da terğîb ve terhîb, yani sevdirmek ve teşvik etmek maksadıyla birtakım ilaveler yapılarak ahvâl-i kıyâmet, kıyâmet hâlleri türünde eserler meydana getirilmiştir.

İslâmiyet'e eski Türk inanç ve adetlerinin en çok tesir ettiği alanlardan biri ölüm ve sonrası ile ilgili hususlardır. İslam öncesi inanç sistemlerinde var olan ve daha çok beşerî dinlerin bir uzantısı mahiyetindeki pek çok husus, zaten belirsiz bir alan olan ölüm ve sonraki hayat düşüncesini yeniden şekillendirmiştir. Bu hususu, Türk İslam Edebiyatı'nın ilk mahsullerinden itibaren takip etmek mümkündür.⁷

Edebiyatımızda bu hususla alakalı oldukça geniş bir literatür söz konusudur. Ancak bunların ekserisi düz yazı şeklinde kaleme alınmış eserlerdir.⁸ Bu makalede konuyla alakalı nesir olarak kaleme alınmış eserlerden sarf-ı nazar edilerek manzûm olanlarından bazıları tanıtılacaktır. Yine Yazıcıoğlu Mehmed'in halk nezdinde de pek itibar görmüş *Muhammediyye* adlı eserinde ortaya konulan kıyâmet sahneleri⁹ veya "faslun fi'l-haşr"¹⁰ şeklinde başlık taşıyan ve mahşeri anlatan kitap içi bölümler de - konuyla yakından alakalı olmakla birlikte - ilgimizin dışında kalmıştır. Biz burada daha çok müstakil olarak kaleme alınmış manzûm eserler üzerinde durmak niyetindeyiz. Elbette ahvâl-i kıyâmet konusunda yazılmış eserler bizim bu makalede tanıtımını yaptıklarımız ile sınırlı değildir. Zira çok geniş bir zaman diliminde ve çok geniş bir coğrafyada Müslüman müellif ve şâirlerin eser ürettikleri düşünülürse bu sayının daha da artacağı muhakkaktır. Hatta bu tarz eserlerin bazılarının kıyâmet sahnelerini resimler ile anlattıkları da ortaya konulursa aslında bu zengin ve geniş literatürün boyutları daha iyi ortaya çıkacaktır.¹¹ Ancak bizim buradaki amacımız konuyla ilgili hiçbir manzûm eseri

⁷ Abdülhakim Koçin, "Ölüm Gerçeğinin Türk Kültürüne ve Anadolu Türk Şiirine Yansıması", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/5 (Şubat 2003): 135-160; Hatice Şirin User, "Kıyâmet Kop-Üzerine", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Semih TEZCAN'a Armağan* 13/1 (Ocak 2013): 421-430.

⁸ Yayımlanmış örnekler için bk. Osman Yıldız, *Ahval-i Kıyâmet* (İstanbul: Şule Yayınları, 2002); Özer Şenödeyici, "Kemalpaşa-zade Tarafından Tercüme Edildiği Düşünülen Bir Risale: Ahvâl-i Kıyâmet", *TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları Journal Of Turkology Research)* 36 (Güz 2014): 291-319.

⁹ Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, haz. Amil Çelebioğlu (İstanbul: MEB Yayınları, 1996), 2: 329-332. Ayrıca bk. Bayram Ali Kaya, "Murâd-nâme ve Muhammediye Mesnevîlerinde Ölüm Temi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/7 (Fall 2009): 336-352.

¹⁰ Yazıcıoğlu, *Muhammediyye*, 332-333.

¹¹ Bahattin Yaman, *Osmanlı Resim Sanatında Kıyâmet Alametleri: Tercüme-i Cifr el-Câmi ve Tasvirli Nüşhaları* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2002); Ayrıca bk. Bahattin Yaman, "Ahval-i Kıyâmet

dışarda bırakmayarak ve söz dışındaki sanat dallarına da temas ederek bütün eserleri tanıtmak değildir. Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz husus, böyle geniş bir literatüre sahip ahvâl-i kıyâmet konusunun Türk İslam Edebiyatı alanının önemli nazım türlerinden biri olduğunu ortaya koymaktır. Aşağıda tanıtımını yaptığımız ve görme imkânı bulamadığımız eserler buna en büyük delildir.

Bizim bu makalede ahvâl-i kıyâmet ana başlığı altında incelediğimiz eserler, farklı şekillerde başlıklandırılan aynı türde kaleme alınmış eserlerdir. Bu eserlerin tamamı ölüm ve ölüm sonrası hayatı ortaya koydukları için ahvâl-i kıyâmet genel başlığı altında toplanmıştır. Ne var ki bu hususta yazılan eserler; ahvâl-i kıyâmet, ahvâl-i âhiret, ahvâl-i kabr veya kubûr, ahvâl-i mevt veya mevtâ, ahvâl-i mahşer, kıyâmet-nâme, mahşer-nâme vb. pek çok farklı başlıklarla isimlendirilmişlerdir. Aşağıda bunlardan bazıları hakkında genel bilgiler verilmiştir.

A. Türk İslâm Edebiyatı'nda Manzûm Ahvâl-i Kıyâmetler

1. Hâzâ Kitâb-ı Ahvâl-i Kıyâmet

Araştırmalar sonucunda eserin beş ayrı nüshası olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3772/2 numaradadır. Bu nüshada iki yüz seksen sekiz beyitten oluşan eser, içinde bulunduğu kitabın 68^b-79^b yaprakları arasındadır. Bu nüshanın başlığı *Hâzâ Kitâb-ı Ahvâl-i Kıyâmet* şeklindedir. İkinci nüsha yine aynı kütüphanede 06 Mil Yz A 5237/7 şeklindeki kayıt numarasıyla ve *Der-Beyân-ı Ahvâlü'l-Kiyâmet* başlığı ile kayıtlıdır. Bu nüshada beyit sayısı iki yüz doksan üçe yükselmiştir. Eser, içinde bulunduğu kitabın 142^b-157^a yaprakları arasında bulunmaktadır. Diğer iki nüsha Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde numara A 142 ve A 346'dadır. Her iki eser *Risâle-i Ahvâl-i Kıyâmet* adıyla kaydedilmiş ve Şeyyâd İsa'ya izafe edilmiştir. Beşinci ve son nüsha Hikmet İlaydın'ın şahsî kütüphanesinde bulunmaktadır.¹² Eseri Cem Dilçin Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndeki nüshalardan yayımlamıştır.¹³ Yazmalar gov.tr internet adresinde Seyyid Hamza üzerine kaydedilen bu eserin Şeyyâd Hamza'ya mı yoksa Şeyyâd İsa'ya mı ait olduğu konusunda ihtilaf vardır. Metin Akar¹⁴ ve

Yazmaları Resimlerinde Kıyâmet Sonrası Hayat', *EFD / JFL (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters)* 24/2 (Aralık 2007): 217-234.

¹² Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "Şeyyad Hamza", erişim: 28 Nisan 2019. <http://www.turkedebyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7073>

¹³ Cem Dilçin, "XIII. Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978), 49-86.

¹⁴ Bk. Metin Akar, "Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler I-II", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi* 2 (İstanbul: 1987): 1-22.

eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Esra Durmaz¹⁵ eserin Şeyyâd Hamza'ya ait olduğunu iddia etmiştir. Bu iki farklı görüşü telif eden Orhan Kemal Tavukçu, Şeyyâd İsa'nın, Şeyyâd Hamza'nın eserindeki kelime kadrosunu oldukça değiştirerek ve elli beş beyit daha ilave ederek yeniden yazdığını düşünmektedir.¹⁶

Der-Beyân-ı Ahvâlü'l-Kıyâmet başlığını taşıyan ve Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda bulunan nüshada küçük bir karışıklık söz konusudur. Müstensih hatası olduğunu zannettiğimiz bu karışıklık şu şekildedir: Nüshanın başında *Der-Beyân-ı Ahvâlü'l-Kıyâmet* şeklinde bir başlık vardır. Ancak bu başlıktan sonra:

“Gâfil olmañ ey Muhammed ümmeti
Şanmañuz terk itdi Aħmed ümmeti” beyti ile başlayıp,

“Ger dilersiz nür-ile tolmuş tamâm

Şevk-ile diñ eş-şalātu ve's-selâm” şeklindeki beyit arasındaki otuz yedi beyit Ebu'l-Hayr İpsalavî'nin *Hâzâ Kitâbu Mevlûdî'n-Nebî*¹⁷ başlığını taşıyan eserinin son beyitleridir. Ancak müstensih bu ayrımı fark edemediğinden esere bu mevlid metninin son kısımlarını da dâhil etmiştir. Bu bölümden sonra *Hâzâ Te'lifü Kitâb* şeklinde bir başlık vardır. Asıl eser yani *Der-Beyân-ı Ahvâlü'l-Kıyâmet* başlıklı nüsha buradan başlamaktadır. Diğer taraftan İpsalalı Ebu'l-Hayr eserini hangi tarihte ve nerede yazdığını eserin sonundaki aşağıdaki beyitlerde dile getirmiştir:

“Târîhin daħi didük ey ehl-i dil
Bil sekiz yüz daħi toksan yedi yıl

İpsalada oldu ħatm işbu kitâb

Ĥaħ kabûl itsün diyen bulsun şevâb” şeklindeki beyitlerinden de anlaşılacağı üzere eserini 897 H / 1491 M tarihinde kaleme almıştır. Ancak *Der-Beyân-ı Ahvâlü'l-Kıyâmet* adlı elimizdeki nüshanın sonunda “temmet târîh sene 1163” şeklindeki kayıttan bu eserin miladî 1750 tarihinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında ve müellifin böyle bir hata yapmayacağı düşünüldüğünde müstensihin bir başka nüshada Ebu'l-Hayr

¹⁵ Esra Durmaz, *Şeyyad Hamza'nın Ahval-i Kıyamet'i* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994).

¹⁶ Orhan Kemal Tavukçu, “Şeyyad Hamza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39: 105.

¹⁷ Bk. İpsalalı Ebu'l-Hayr, *Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*, haz. Ahmet Günşen (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2004). Ayrıca bk. Ahmet Günşen, “İpsalalı Ebu'l-Hayr ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı*, ed. Mehmet Akkuş (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 2: 95-98.

İpsalavî'nin eserinin sonunda bulunan bu eseri ayırt edemediği ve Ebu'l-Hayr İpsalavî'nin eserinin son beyitlerini *Der-Beyân-ı Ahvâlü'l-Kıyâmet* başlıklı nüshanın başına dâhil ettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu nüshadaki 141^a-142^b yaprakları arasında bulunan bu otuz yedi beyitlik bölüm esere ait değildir. Aşağıda *Der-Beyân-ı Ahvâlü'l-Kıyâmet* başlıklı nüshanın baş ve son beyitleri verilmiştir. Bu beyitler diğer nüshalarda ufak değişikliklerle geçmektedir.

Eserin başı:

“Evvel Allâh diyelüm oldur Qadîm
Hem Kerîm ü hem Muqîm ü hem ‘Alîm

Hem münezzehdür kamu ‘âlemden ol
Kullarına gösterür hem toğrı yol”

Eserin sonu ise:

“Ger dilersiz bulasız ‘âlî-makâm
‘Aşk-ile diñ eş-şalâtu ve’s-selâm

Ger dilerseñ sen de ‘izzet bulasıñ
Derd-ile hem eş-şalâtu diyesiñ” şeklindedir.

2. Hâzâ Ahvâl-i Kıyâmet

Ankara Millî Kütüphane, Bolu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda 14 Hk 79/5 numarada kayıtlı bulunan eserin orijinal başlığı *Hâzâ Ahvâl-i Kıyâmet* şeklindedir. Ancak kütüphane kaydında *Manzûme-i Ahvâl-i Kıyâmet* olarak kayıtlı olan bu eser, içinde bulunduğu kitabın 162^a-169^a yaprakları arasındadır. Eser 210 beyitten müteşekkildir ve mesnevî tarzında kaleme alınmıştır. Manzûmenin vezni remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıdır.

Eserin başı:

“Ey iki ‘âlem güneşi Muştafâ
‘Âleme rahmet ola öñden şoña

Ol gice varmış-ıdı mi‘râcına
Gökleri seyr eyledi ucdan uca”

Eserin sonu ise:

“Derdiñe dermân bula çün Muştafâ
Vir şalavât qarışasın ol şafâ

Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilāt

Vir şalavât Muştafāya hoş-nihād” şeklindedir.

Ayrıca eserde aşağıdaki beyit nakarat olarak yer yer tekrar edilmektedir.

Ger severseñ ‘aşk-ile Muḥammedi

Vir şalavât yâ Muḥammed ümmeti

3. Kitâb-ı Ahvâl-i Mevt

Kitâb-ı Ahvâl-i Mevt şeklinde bir başlık taşıyan eser, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’nda, 06 Mil Yz 6772/1 numarada kayıtlıdır. Eser içinde bulunduğu kitabın 1^b-15^a varakları arasındadır. Eser hakkında Ümran Yaman “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Ahval-i Mevt Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi” başlıklı bir makale hazırlamış ve eserin metnini bu çalışmasında yayımlamıştır.¹⁸ Eserin sonunda manzûmenin orijinal görüntülerini de paylaşan Yaman, metnin şâirinin kimliği ve kişiliği üzerine herhangi bir şey söylememiştir. Kütüphâne kayıtlarında İbrahim b. Mahmûd Lârendevî üzerine kaydedilmiş olan eserin, nisbesine bakılırsa Larendeli yani Karamanlı olan şâirin ismi 10^a’da “Ey Hudâ Mahmûd günâh-kârın itâb / Yarlıgayup kılmayasın hiç ikâb” şeklindeki beyitte ve eserin son beytinde “Dilerem Mahmûd’a kılasın yâ Rasûl” şeklinde geçmektedir. Bu ifadelere bakılırsa eser Mahmûd’un oğlu İbrahim’e değil, Mahmûd’un kendisine ait olmalıdır. Ancak eserde şâir hakkında başka bir bilginin bulunmaması Mahmûd adlı şâirin kimliğini ve kişiliğini ortaya çıkarmamıza engel olmaktadır.

Eserin başı:

“Ey ölümden cigeri pâre olan
Ölüm işinden hezâr efgân kılan

Çorquben sınık olan gönülleri
Âh kıluban yalvara çok dilleri”

Eserin sonu ise:

“Bencileyin olalar Ḥaḫḫa mutî‘
Tâ bulara ben olam yarın şefî‘

Dilerem Maḫmûda kılasın yâ Rasûl
Hoş şefâ‘ at kim Ḥudâ kıla ḫabûl” şeklindedir.

¹⁸ Ümran Yaman, “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Ahval-i Mevt Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 4/2 (Spring 2018): 523-585.

4. Manzûme-i Ahvâl-i Mevtâ

Manzûme-i Ahvâl-i Mevtâ başlığını taşıyan eser, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3158/2 numaralı kütüphane kaydında, 128^b-162^a sayfaları arasında ve İsa adlı bir şâire ait gösterilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin içinde bulunduğu kitabın 128^b-139^b yaprakları arasında bulunduğu ve 288 beyitten müteşekkil olduğu görülmektedir. Mecmuanın 139^b-158^b varakları arasında bir Muhammed Hanefî cengi; 158^b-162^a sayfaları arasında ise *Hâzâ Kitâbu Öğüt-nâme* ismini taşıyan bir başka eser bulunmaktadır. Eserin 162^a varağındaki "Temmeti'l-kitâb bi-avni'llâhi'l-Meliki'l-Vehhâb Ali b. Mustafa gafara'llâhu li..." şeklindeki kayda göre eser, Ali b. Mustafa adlı biri tarafından istinsah edilmiş olmalıdır. Eser, Hz. İsa'nın bir kişiyi dirilterek mezardan kaldırması ve o kişinin başından geçenleri nasihat tarzında anlatması şeklinde kurgulanmıştır. Kütüphane kataloglarında İsa adlı bir şâire ait gibi gösterilmesi de bu yüzden olsa gerektir. Bu eseri kayıt altına alanlar, gördükleri İsa ifadesinin Hz. İsa olabileceğini hesaba katmadan, eseri İsa adlı bir şâire ait gösterip geçmişlerdir. Eserin şâiri Ankara Millî Kütüphane dijital veri kaydında İsa olarak gösterilmiş iken yazmalar gov.tr internet adresinde eser Taşköprü-zâde'ye izafe edilmiştir.

Eserin başı:

"Evvel Allâh adını zikr idelüm

Pes anuñ in'âmına şükr idelüm

Zîrâ kim bî-şekk [ü] bî-hemtâdur ol

Hem münezzeh cümleden a'lâdur ol"

Eserin sonu:

"Hamdü li'llâh dâsitân oldı tamâm

نه صل دالجل şâl-ı şeşden ve's-selâm

Oğuyanı diñleyeni yazanı

Rahmetiñle yarlığağıl yâ Ğani" şeklindedir.

5. Nâme-i Mahşer (Ahvâl-i Mahşer)

Böyle bir eserin varlığından Fatih Köksal'ın makalesi vasıtasıyla haberdâr olmuş bulunuyoruz. Fatih Köksal eserin kütüphâne kataloglarında yer almadığını, tespit edilebilen tek nüshasının kendi şahsî kütüphânesinde olduğunu bildirmiştir. Fatih Köksal beş yüz otuz sekiz beyitlik eserin metnini de bu makalede yayımlamıştır. Ancak eserin bir başka nüshası Kütahya Vâhid Paşa Kütüphânesi 43

Va 1516/2 numarada kayıtlıdır. Fakat eser Fatih Köksal'ın yayımladığından iki yüz otuz iki beyit daha azdır. Öyle anlaşılmaktadır bu nüshada müstensih eseri muhtasar bir şekilde, bazı beyitleri atlayarak istinsah etmiştir. Üç yüz altı beyit bulunan eser, müstakil şekilde bulunmakta ve 12 yapraktan oluşmaktadır.

Eserin başı:

Başlayalum söze Ma‘būd u Qādīm
Añalum hem oldur[ur] Hıyy u ‘Alīm

‘Alīm ü ‘Allām oldur bī-niyāz
Ol bilür [hem] her ne-kim var gizlü rāz

Eserin sonu:

Bu yetimler ağlayıcağ zār zār
Ditreşür hep ‘arş [u] kürsī bī-ğarār

Ger dilersiz bulasız bākī hayāt
‘Aşk-ıla derd-ile iydüñ eş-şalāt¹⁹

6. Dâsitân-ı Mahşer-nâme

Yine Ankara Millî Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9389/2 kayıt numarasında bulunan eser, içinde bulunduğu kitabın 37^a-42^a varakları arasındadır. Eserin 1^b-37^a yaprakları arasında İpsalalı Ebu'l-Hayr'ın *Mevlid*'i bulunmaktadır. Pek çok eserde olduğu gibi bu eser de Kadıasker Şerif Mehmed Mollâ Efendî (öl. 1308/1890) üzerine kaydedilmiştir. Ancak eserin ona aidiyetini ispatlayan herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Eserin başı:

“Evvel Allāh adın gāyet bilelüm
Hem ‘ināyet hem hidāyet bilelüm

Diyeler adına muṭlağ Hığ durur
Hem Rasūlūñ ḥadīşi taḥkīk durur”

Eserin sonu:

“Bunlaruñ yüzi şuyuna ey Qerīm
Qamu ḥalqa raḥmet eyle yā Raḥīm

¹⁹ Fatih Köksal, “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılan Meçhul Eserlerden: Nâme-i Mahşer”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (Winter 2011): 249-291.

Rağmeti çok fazlı çok Kâdir Çalab
Bu du‘âyı eylegil sen müstecâb” şeklindedir.

7. Manzûme-i Ahvâl-i Kubûr

Helvacı-zâde Sâdıķı adlı bir şâire ait olan eser, *Hâzâ Nazmun li’s-Sadıkî Efendi fî-Beyân-ı Ahvâl-i Kubûr* başlığını taşımaktadır. Diğer manzûmelerden farklı olarak kasîde tarzında yazılan eser vezin bakımından da yukarıda sayılan eserlerden farklılık arz etmektedir. Eser 86 beyitten oluşmaktadır.

Eserin başı:

“Ħamd idüp Ħaķķa şalavâtla Rasûle bî-şumâr
Cân [u] ten aĦvâlini fikr eyleyüp ħıl âĦ [u] zâr

Mevt irecekdür bu ħalkın cümlesine şek degil
Ħıl tedârik ħabl-ı rıĦlet irmeden sem‘a ey yâr”

Eserin sonu ise:

“Gel Ħaķa ħulluķda ol eyle iĦlâş ile ‘amel
Menziliñ bâb-ı âĦiretde itmeden terk-i diyâr

Şâdıķî bâb-ı Ħaķa şıdķ-ıla eyle ilticâm

Son nefesde ide tâ imân ile Ħur‘ânı yâr” şeklindedir.

8. İşit İmdi Gâfil İnsan Hâlini

Kütüphane kayıtlarında *Manzûme-i Ahvâl-i Mevt* başlığı ile kaydedilmesine karşın tespit edilebilen iki nüshasında herhangi bir başlık taşımayan eserin ilk beyti yukarıdaki gibi başlamaktadır. Biz de bu sebeple ilk beytin ilk mısraını başlık olarak belirlemiş bulunuyoruz. Tespit edilebilen iki nüshadan ilki Ankara Millî Kütüphâne Yazmalar koleksiyonu 06 Hk 5027/2 numaradadır ve içinde bulunduğu kitabın 85^b-91^b sayfaları arasında bulunmaktadır. Mesnevî nazım şekliyle ve aruzun remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla kaleme alınan eser, yüz seksen sekiz beyitten müteşekkildir. İkinci nüsha yine Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’nda 06 Mil Yz. Cönk 298 numarada ve Kadıasker Şerîf Mehmed Molla Efendi üzerine kayıtlıdır ve bir cönk içindedir. Eser içinde bulunduğu cönkün 4-10 sayfaları arasındadır. Nesih bir hatla kaleme alınmış olan bu nüsha, ilk nüshadan altı beyit daha fazladır ve yüz doksan dört beyitten oluşmaktadır. Yine her iki nüshada eserin Kadıasker Şerîf Mehmed Molla Efendi’ye ait olduğunu gösteren hiçbir işaret yoktur.

Aşağıda çalışmamızın metin kısmında, bazıları hakkında genel bilgiler aktarılan ahvâl-i kıyâmetlere bir örnek oluşturması düşüncesiyle yukarıda künye bilgileri verilen iki nüsha karşılaştırılarak bir tenkitli metin (edisyon-kritik) oluşturulmuş ve her iki nüshada ortak olmayan beyitlerin ilave edilmesi sûretiyle metin iki yüz yedi beyte ulaşmıştır. Bu karşılaştırmada ilk nüsha A şeklinde; ikinci nüsha ise, B şeklinde isimlendirilmiştir. Her iki metinde de herhangi bir tarih bulunmamaktadır. İmladaki bozukluklar ve kelime kadrosu dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi'ne daha yakın nüsha olan B nüshası tertip sırası bakımından esas alınmıştır. Ancak tenkitli metin; anlam, vezin, kafiye gibi hususlar dikkate alınarak şâirin söylediği en muhtemel metne ulaşmayı amaçlamıştır. Tercih edilen kelime veya cümleler metne dâhil edilmiş, vezin, anlam ve kafiye bakımından daha sıkıntılı olan kelime veya cümleler dipnotlarda fark olarak gösterilmiş ve bu farkın hangi nüshada olduğu A veya B olarak ifade edilmiştir. Beytin bir mısraında birden fazla kelimedede farklılık var ise araya / işareti; diğer mısra da ise // işareti kullanılmıştır. Bir nüshada bulunduğu halde diğer nüshada bulunmayan kelime, – işareti ile gösterilmiştir. Metinde yer yer vezin hataları olmasına karşın, metnin aslına müdahale etmemek düşüncesiyle metin tamiri yoluna gidilmemiştir. Hatta “lutf u ihsân”, “derd ü belâ” gibi atıf vavı kullanılması gereken yerlerde her iki nüshada da atıf vavının kullanılmaması sebebiyle “lutf-ı ihsân”, “derd-i belâ” şeklinde okunmuştur.

B. Eserin Şekil ve Muhtevâ Hususiyetleri

Şekil açısından bakıldığında; eserin mesnevî nazım şekliyle kaleme alındığı ve remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbının kullanıldığı görülmektedir. Ancak eserde bazı vezin hataları da mevcuttur. Öte taraftan eserin dilinin sade ve anlaşılır olduğu görülmektedir. Bu husus, eserin halka dönük yüzünü göstermesi, halk için kaleme alındığını ortaya koyması, halka hitap etmesi bakımından önemlidir. Bununla beraber eserde önemli sayıda Arapça ve Farsça asıllı kelime vardır. Ancak bu kelimelerin bazılarının imlalarında sıkıntılar vardır. Özellikle B nüshasının daha erken bir dönemde yazıldığı, yapılan önemli imlâ yanlışlarından anlaşılmaktadır. Bu Arapça ve Farsça kelimelerin birçoğu kendi imla özelliklerinden kopartılarak Türkçe imlaya uydurulduğu görülmektedir. Örneğin Arapça eser اثر kelimesinin اسر şeklinde ya da emir امر kelimesinin عمر şeklinde yazılması gibi.

Diğer taraftan eserin kelime kadrosunda özellikle de B nüshasında Eski Anadolu Türkçesi devresine ait kelimelerin mevcudiyeti söz konusudur. Bugün

arkaik hâle gelmiş ve daha çok tarama sözlüklerinde manaları bulunabilen bu kelime yapılarından bazıları, tübsermek, ünlemek veya ün, çığnemek, yabaşmak, savuk gibi isim ve fiillerin yanı sıra -sar, -ser, -isar, -iser, ıcağ, ıceğ gibi eklerdir. Yine metnin harekeli olması ve daha sonradan dar ünlü ile ifade edilen benüm, anun, kendün, diyelüm, -dür, -dur gibi ifadeleri yuvarlak ünlü ile okutması eserin Eski Anadolu Türkçesi devresine ait bir geçiş dönemi metni olmasını teyit eden hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhtevâ açısından bakıldığında ise; şâirin bir kimsenin ölümünden cennet veya cehenneme girişine kadarki tüm safhaları anlattığı görülmektedir. Kişinin sekerât-ı mevt hâlindeki durumundan başlayan anlatım, önemli nasihatleri de içermektedir. Kişinin sağlığında ve bu duruma gelmeden önce neler yapması gerektiği, dünya hayatını nasıl değerlendirmesi gerektiği gibi hususlar bu nasihatler çerçevesinde ortaya konulmuştur. Örneğin beş vakit namazını ihmal etmemesi, orucunu tutması, hacc farızasını yerine getirmesi ve zekâtını vermesi eserin ana tavsiyeleri arasındadır. Diğer taraftan yalan, gıybet, haram yemek, nâmahreme bakmak, nefse uymak, kötü söz ve fiillerden sakınmamak, ana babaya itaat etmemek veya kötü davranmak, kalbi her türlü kirden temizlememek gibi kötü ahlak unsurları da yerilmiş ve kişiyi cehenneme sevk eden hususlar olarak ortaya konulmuştur. Ölen kimsenin teneşir tahtasında yıkanıp musalla taşına kaldırılışı, namazının kılınarak kabre defnedilmesi ve bu süreçteki tüm hususlar ölünün ağzından, ancak cenazeye katılmış insanlara bu duygu ve hislerini hiçbir şekilde duyuramayışından bahisle geçer. Münker ve nekir meleklerinin sorgusu, kabirden cennet veya cehenneme bir kapı açılışı, kıyâmetin kopuşu ile birlikte insanların fevc fevc mahşer yerine sevk edilışı, canlı tasvirlerle anlatılmıştır. Şâir bu sahnelerde ikili bir anlatımı benimsemiş, cennet ehlinin hâl ve durumlarını ortaya koyduktan hemen sonra cehennem ehlinin karşılaşacakları azap ve eziyetleri bir bir sayıp dökmüştür. Burada anlatılan önemli bölümlerden biri de sırat köprüsüdür. Halk inanışında kıldan ince kılıçtan keskince şeklinde tarif edilen sıratın aynı şekliyle buraya yansıdığı görülmektedir. Hesabı kolay olanlar sıratı kolayca geçerken, Hakk'ın emir ve yasaklarını hiçe sayanlar köprü olarak tarif edilen sıratı geçemeyerek tamuya yani cehenneme düşeceklerdir. Ürkütücü cehennem tasvirleri yanında cennet tasvirleri de oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Hûrî, gilmân, vildân, köşkler, Hz. Muhammed ile cennette sohbet ve çeşitli ikramlar ayrıntılı olarak anlatılır. Allah Teâlâ'nın da bu cennetlikler ile görüşeceği müjdelendir. Son bölümlerde ise bu eseri yazan ve okuyanlar için hayır dua niyazıyla eser

tamamlanır. Eserde, zaman zaman “işit imdi” ifadeleri tekrar edilerek okuyucunun dikkati toplanmaya çalışılmıştır.

C. SONUÇ

Ölüm ve sonrası, her dönemde insanoğlu için bir merak konusu olmuştur. İster semâvî ister beşerî olsun bütün dinler bu hususlarla ilgili söz söylemişlerdir. Her dinin müntesipleri, bu metinlerden ilham alarak, kendi kavillerince meseleyi daha da anlaşılır kılmak için gayret göstermişlerdir. Bunu yaparken yine kendi müntesiplerini eğitmek, yönlendirmek, inanç ve imanlarını güçlendirmek maksadı ile birtakım rahat yorumlar yaptıkları, zaman zaman kutsal metinlerin ortaya koyduğu aslî inanç sistemini hırpaladıkları, geçmiş kültürel birikimlerinin etkisinden kurtulamadıkları görülmektedir. Orta Asya’da beşerî birtakım inanç sistemlerinin etkisinde kalmış olan Türklerin, İslam kültür ve medeniyeti dairesine girdikten sonra oluşturdukları metinler de bu hususlar dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

İslam kültür ve medeniyeti dairesine Araplar ve İranlılardan sonra dâhil olan Türkler, eski inanç ve kültürlerinde var olan birçok hususu İslam ile te’lif yoluna gitmişlerdir. Ölüm, âhiret ve kıyâmet ile ilgili inanç, düşünüş ve kabuller de bunlardan biridir. Özellikle İslâmiyet’i yeni kabul etmiş topluluklara, ölüm, âhiret ve kıyâmet ile ilgili hususları basit ve yalın bir dille anlatma çabasının tezahürü olarak, Eski Anadolu Türkçesi devresinde pek çok manzûm ahvâl-i kıyâmet yazıldığı görülmektedir. Bu ilk mahsuller, daha sonra yazılan eserlere bir model olmasının yanı sıra, birtakım dinî akideleri eski inanç ve kültürün etkisi ile harmanlayarak daha sonraki devirlere aktarmıştır. Zira yukarıda anlatılan ve mahşer günü Allah (CC) ile cennetteki masumlar arasında ortaya konulan ilişki tarzı, İslam varlık ontolojisi ve hiyerarşisinin dışında kalan bir yapıdır. Yine sırat köprüsü ile ilgili hususlarda da oldukça fazla mecazî anlatım ve rahat yorumlar söz konusudur. Çalışmamıza konu olan eserin ve incelediğimiz diğer eserlerin genel itibarıyla bu hususlarla muttasıf olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, birbirine benzer hususları işleyen bu tür eserlerin şekil açısından da ortak pek çok noktası bulunmaktadır. Genelde mesnevî nazım şekli ile işlenen konunun aruzun kısa kalıpları ile yazıldığı, vezin konusunda sıkıntılar taşıdığı, birtakım kalıp ifadeler ile eserlerin bitirildiği, beyit sayılarının çok fazla olmadığı, halk için yazılması hasebiyle sade bir dil ve üslûpla konunun işlendiği,

bazı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe imlâya uydurulduğu hatta bazı kelimelerde imlânın tamamen değiştirildiği görülmektedir.

Bugün itibarıyla elimizde ölüm, âhiret ve kıyâmet ile alakalı geniş bir literatür mevcuttur. Bizim yukarıda kısa tanıtımlarını yaptığımız ve ulaşamadığımız diğer tüm metinler bir araya getirilmeli, belki de ayrı ayrı incelemeye alınarak söylediklerimiz olumlu veya olumsuz olarak teyid edilmelidir. Böyle bir çalışma ölüm ve ötesi gibi çok önemli bir konuda tarihî bakış açımızı ortaya çıkaracağı gibi, Türk İslam Edebiyatı alanında manzûm dinî konular içerisine yeni bir tür ilave etmemizi de sağlayacaktır. Bizim bu çalışmada ahvâl-i kıyâmetler üst başlığında değerlendirdiğimiz bu tür metinleri daha ayrıntılı incelemelere tabi tutmak yeni alt başlıkların ve yeni dinî-edebî türlerin ortaya konulmasına vesile olacağı düşünülmektedir. Yapılacak bu tür çalışmalardan sonra yazılacak olan ders kitaplarında bu türün de ayrı bir başlık veya başlıklar olarak dâhil edilmesi yerinde olacaktır.

D. Metin: İŖit İmdi Gâfil İnsân Hâlini

Fâ 'i lâ tûn / Fâ 'i lâ tûn / Fâ 'i lûn

- A 85^b/B 1 1 İŖit imdi gâfil insân hâlûñi Mevt-i hâlinden olan aĥvâlûñi
 Sekerât-ı mevtûñi idem beyân Ne serencâmdur daĥi kılam beyân
 Rûĥı teslîm eyleyüp bu fenâdan urtlurum sanma derd-i belâdan
 İŖidüp bu sözümi kılm tevbeler Tevbesiz ula neler olur neler
 5 Bir kiŖinûñ olunca mevti yaın Mâlinı Ŗanma saña olur mu'ın
 Ecel yaŖduđına oyunca seri Bu ölümdür çâresiz dördüñ biri
 Bu ölümdür zerrece yodur ilâc Ölmedin eyle tedârik gözüñ aç
 Cân bedenden ayrılınca ey Ŗafâ PiŖmân olma fayda virmez ey vefâ
 Ol Muĥammed saña ümmetüm dimez Sünnetin tıtmayana ümmet dimez
 10 Ümmetiyseñ vir Muĥammede Ŗalât Bula cânûñ ol cehennemden necât
 Hem daĥi oma namâzın azâyâ Tıt orucûñ virme 'ömrin hevâyâ
 abre vardıđuñ gice gele oruc Bir güzel melek olup eyler ĥurüc
 Cân virürken gele Ŗeytân-ı la'ın Saña beŖ vait namâz ola mu'ın
 Key yanar ol dem yürek ile ciger Tübserüp dudağların bağrın yañar
- A 86^a/B 2 15 Rûĥı teslîm eyleyince ibtidâ Diye cânûñ ĥasretâ vâ fûratâ
 Göre kendin teneŖür üstündedir Cem' olup dostlar yuma aŖtındadır
 ağırur üç kerre atı yalvarup Ŗu oyup yuyanlara amân deyüp
 Yalvaruben çâresiz Allâh için Ŗuyı issi omañuz li'llâh için

¹ Mevt-i: Mevtüñ A

² Sekerât-ı mevtüñi: Hem Ŗükür it B // Serencâm: Serencem B

³ Eyleyüp: Eyleye A // urtlurum: urtulam A; derd-i belâdan: Her iki nüshada da aynı.

⁴ İŖidüp bu sözümi: İŖidicek bu sözi A // ula neler: ullara A

⁵ olunca mevti yaın: gelince mevti arib A // mu'ın: naŖib A

⁶ seri: baŖın B

⁷ zerrece yodur: zerre bulunmaz B // Ölmedin: Bu ölümdür B / gözüñ: göz B

⁸ ey Ŗafâ: bî-ĥafâ A // PiŖmân: PeŖimân A / fayda: - A / ey: aŖlâ A

⁹ Sünnetin tıtmayana ümmet dimez: Ümmet olmayan ölüm aydın yimez A

¹⁰ Ümmetiyseñ: Ümmet iseñ B / Muĥammede: Aĥmede A / Ŗalât: Ŗalavât A // ol cehennemden: nâr-i caĥimden B

¹¹ oma namâzın azâyâ: kılm beŖ vait namâz tamâm A // virme 'ömrin hevâyâ: vir zekâtuñ ve's-selâm A

¹⁴ Key yanar ol dem yürek ile: Ĥarâretten yana yürekler B

¹⁵ Beyit A'da yok.

¹⁶ kendin: meyyit B // yuma aŖtındadır: yumağa aŖt ideler B

¹⁷ ağırur: ağıra B / atı yalvarup: bir atı avâz B // Ŗu oyup yuyanlara amân deyüp: Yalvarup Ŗu oyana eyler niyâz B

¹⁸ çâresiz: çâğıra B // Ŗuyı issi omañuz li'llâh için: Ŗuyumu pek issi omañ Allâh için B

¹⁹ bu tenim Ŗimdi atı: atı pek Ŗimdi tenim B // Cân virürken görmüŖem ço zaĥmeti: 'Azrâilden Ŗimdi urtuldu tenim B

	Yaralıdır bu tenim şimdi kıatı	Cân virürken görmişem çok zahmeti
20	Hoşca tutuñ baña eyleñ himmeti Şol şadâmı işideydiñiz eger Cismini cân seyr iderken nâgehân Didi kim seyr eyledüñ mi cânuñı Yoğsa gezdüñ mi cihânda cenâbet	Dağı rıfık idüñ beni tütmañ kıatı Cânımızdan zerre kıalmazdı eser Gele ol maħalde bir melek hemân Harâm-ile besledüñ mi tenüñi Gezdüñ isen bula cânuñ nedâmet
25	Söyledüñ mi ğıybeti bühtân-ile İşledüñ ise ol melek dir saña Yimedüñ ise cihânda sen harâm Getüreler kıılmağa namâzuñı Kıla kimse gerçi vaqtiyle anı	İşledüñ mi her işi ‘isyân-ile Müjde olsun cehennem hâzır saña Geliserdür saña uş Hağdan selâm Hağka vâşıl eylesünler cânuñı Hağka vâşıl eyledüñ tatlı cânı
30	Muşallâdan götüre yârenlerüñ Ġarîb insân kıabre vardığuñ gice	Kara yirüñ bağırlı olısar yirüñ Ol kıaranlık eve ğirdiğüñ gice
B 3	Gözin açup göre meyyit kendüni	Ol maħaldebiliser öldüğini
A 86^b	İşide yârenlerüñ ğitdiklerin Bilüben öldüğini âh eyleye	Kara toprağ üstüne örtüklerin Cân ğirü tenini âĝâh eyleye
35	Diye meyyit kıanı benüm kıardaşlarım Kıanı benüm sizüñ-ile şoħbetüm Kıanı benüm ol muħabbetlü atam Bir sâ‘at hasretüme toymayan Şimdi beni kıara yire kıoyduñuz	Kimi kıarındâş kimi yoldâşlarım Kıanı benüm sizüñ ile ‘işretüm Kıanı benüm bunca şefkıatlü anam Bir ğice gelmesem uyķu uyumayan Cümleñüz benden yüzi çevirdiñüz
40	Biriñüz bilmez benüm aħvâlümü	Biriñüz virmez benüm suâlümü

²⁰ Beyit B’de yok.

²¹ şadâmı işideydiñiz eger: şadâyı ğer işitse emr-i cân A // Cânımızdan zerre kıalmazdı eser: Hep helâk olup harâb olur cihân A

²² Gele ol maħalde bir melek: Ol maħalde bir melek gele A // Cismini cân seyr iderken nâgehân: Diye kim seyr eyle tenüñ bu zamân A. Bu beyitin mısraları A ve B nüshalarında yer deĝiştirmiştir.

²³ Beyit A’da yok.

²⁵ A nüshasında bu beytin ikinci mısraı 26. beytin ikinci mısradır.

²⁷ Geliserdür saña uş: Gele cismüñ yunurken B

²⁸ Hağka vâşıl eylesünler cânuñı: Muşallâda şoralar namâzuñı A

²⁹ Beyit B’de yok.

³⁰ Ġarîb: Kıarîb B

³⁴ Bilüben: Bilüp B // âh eyleye: ol âh eyleyen B // Cân ğirü tenini âĝâh eyleye: Cân ğirüben kendüye âh eyleyen B

³⁵ kıardaşlarım: sizüñ ile şoħbetüm B

³⁶ ‘işretüm: ‘izzeüm B

³⁷ atam: bubam B // bunca şefkıatlü: dağı ‘izzeütlü B

³⁸ gelmesem uyķu: eve gelmesem A

	Ne ‘aceb lahde girdüm ölmek ile	Egnim ‘uryān yaķasız gömlek ile
	Günde bir dürlü libās giyer idüm	Ol birisin giymege alur idüm
	Ni‘met ile besler idüm cānumı	Güneşe göstermez idüm başumı
	Şimdi cismüm karşıdı toprağ-ıla	Saçlarum beñzüm şarı yaprağ-ıla
45	Ayağum yalın ‘uryāndur başum	Yalıñuz qaldum dağı yoķdur aşum
	Böyle dirken geleler münker nekir	Himmetiyle fāş olur ‘aql u fikir
	Görüp işlerin şığına Ħaķķa ol	Ditreyüp eli ayağı baķa ol
B 4	Diyeler men rabbüke bil rabbüni	Derler mā nebiyyüke bil nebīni
A 87^a	Ol maħalde var ise anda ‘amel	Söyle bülbül gibi güzel güzel
50	Bileler kim mü‘min oldur Ħayrı çoķ	Seyyiātından beşāret dağı yoķ
	Diyeler Ħoş geldün ey şālih veled	Tā kıyāmet Ħaşra dek vaķtıñ es‘ ad
	Ya günāhı çoķ ise ol kişinün	Niyyeti Ħayır degildi işinün
	Ħutulup anuñ dili virmez cevāb	Ħatı müşküldür aña şorı Ħisāb
	Gide anlar gele bir ‘ifrit-simā	Elinde āteş topuz bir bed-liķā
55	Gözi yoķdur göre merħamet ide	Dili yoķdur söyleye rahmet ide
	Hem işitmez iki kulağı anuñ	Zerre duymaz ‘arşa irişse ünün
	Yüreginde zerre inşāf olmaya	Ħālünü aĦvālünü añlamaya
	Cehennemden açalar bir Ħapuyı	Ħoķudalar burnuna bet koķuyı
	Mü‘mine cennetden açılır Ħapu	‘Öd-i ‘anberler gelür koķa koķu
60	Tā kıyāmet Ħaşr olunca o Ħula	Ħabr içinde luţf-ı iĦsānlar ola

³⁹ koyduñuz: kođuñuz B // Cümleñüz benden yüzi: Şimdi benden nice yüz A

⁴⁰ virmez: bilmez B

⁴³ başumı: tenümi A

⁴⁴ Saçlarum beñzüm: Beñzüm şarı B

⁴⁵ yalın: yalıncaķ B / dağı ‘uryān: ‘uryāndur B

⁴⁶ geleler: gele B / münker nekir: münker ü nekir B // Himmetiyle fāş olur ‘aql u fikir: Size şoru şormağa gele nekir B

⁴⁷ Beyit A’da yok.

⁴⁸ Diyeler men rabbüke bil rabbiñi: Derler rabbiñ sen kimdür di gil B // Derler mā nebiyyüke bil nebīni: Dağı peyğamberin kimdür di gil B

⁵⁰ Beyit B’de yok.

⁵¹ Beyit B’de yok.

⁵² çoķ ise ol kişiniñ: ol kişiniñ çoķ ise B // Niyyeti Ħayır degildi işiniñ: Ya zinā ya livāta işler idi ise B

⁵³ anuñ dili: dili anuñ B

⁵⁴ ‘ifrit-simā: ‘ifrit-şemāl B // āteş topuz bir bed-liķā: bir ülfî şişe heybet-liķa B

⁵⁵ yoķdur göre: anuñ görmez A

⁵⁶ irişse ünün: çıķsa sesün B

⁵⁸ bir: hem B

⁵⁹ Mü‘mine: Mü‘minlere B // ‘Öd-i ‘anberler gelür koķa: Ħür-i ‘anber-misk güzeldür B

⁶⁰ luţf-ı iĦsān: her iki nüshada da aynı

	İbtidâ kalkınca kabirden bular	Çamu erkek dişi 'uryân olalar
	Faķire eşvâb eger virdüñ ise	Açlaruñ ķarnını ıoyurduñ ise
A 87^b	Ol eşvâblar ĥulle ıonları ola	Ol ıa'âmılar cümlesi ķarşu gele
	İtdügin ķurbân dağı ķarşu gele	Bir egerlenmiş güzel burâķ ola
65	Binüp üstüne uça ķuşlar gibi	Hem şırâtı geıerler ķuşlar gibi
B 5	'Āşīnün gelür yâda 'amelleri	Gördügi sâ'at ıtutulur dilleri
	Bu cihânda ķamu itdikleri şer	Arķasında bir ķatı yük olısar
	Ķabirden on dürlü ķalķar bu insân	Kimi maymun şüretinde el-amân
	Kimi ıukur gözlü boynuzlu ola	Kimisi dağı ķara yüzlü ola
70	Kimi ķara yüzlü kimi gözi yok	Kiminün dağı eli ayağı yok
	Kimisinün ķoķa ferci bed-fa'îl	Ķaçmamış nâ-maĥreme virmiş sebîl
	Kiminün ķarnı şışer tağlar gibi	Ķusa ķusa gideler ağlar gibi
	Bunlar oldur kim yiyeler ĥarâmı	Ĥelâlden pekçe severler ĥarâmı
	Kiminün dili çekilmiş eñseden	Kizb iden ataya anaya söven
75	Ataya anaya 'âşī olanlar	Kim anlardur cehennemde ķalanlar
	Bî-namâzuñ ya nice olur ĥâli	Tañrınıñ ĥâşâ degildür ol ķulı
A 88^a	Ĥaķ aña diye münâfıķ müznibün	Ĥüzüruma ya nice geldüñ bu gün
	Saña ben dünyâda virdüm çok 'ömür	Beş vakit namâzı eyledüm emir
	Virdiğüm ni' metlerümi yir idüñ	Giceler şubĥ olunca uyur idüñ
80	Vâcib olsun saña 'azâbum bu gün	Bu 'itâba var mı cevâbuñ bu gün

61 Beyit B'de yok.

62 eşvâb eger virdiñ: esbâb idüp viren B // Açlarıñ ķarnını ıoyurduñ ise: - A

63 Ol eşvâblar ĥulle ıonları ola: A nüshasında 62. beytin ikinci mısraıdır.

64 ķurbân dağı: ķurbânlar B

65 uça: uçalar B

66 gelür yâda: gelüp yazıla B

67 şer: - A // bir ķatı yük olısar: bırağa ağır yükleri A

69 Kimi ıukur gözlü boynuzlu ola: Kimisi gözsiz ola boynuzları A // Kimisi dağı ķara yüzlü ola: Kiminiñ ķara ola yüzleri A

70 Kimi ķara yüzlü kimi gözi yok: Ķara yüzlü kiminün yüzi yok ola B // dağı eli ayağı yok: eli ayağı yok ola B

71 Kimisiniñ ķoķa ķarnı: Kimi eşek ķoķulu ola B // Ķaçmamış nâ-maĥreme virmiş sebîl: Ķaçmayan maĥremde söyle bil B

72 gideler: gide A

73 oldur kim: anlardur A

74 dili çekilmiş eñseden: eñseden ııķar dilleri A // Kizb iden ataya anaya söven: Kizb idenler böyle olur ĥâıırnı A

75 Kim anlardur: Kimdür anlar B

76 Tañrınıñ ĥâşâ degildür ol ķulı: Degildür ĥâşâ tañrınıñ ķulları B

77 aña diye: diye ey A // bu gün: müznibün B

78 ben: - B

B 6	<p> Kıanı emir eyledüm farz-ı şalât Turalar maşşer yerinde mevc mevc Kimi bata derine dizine dek Kıuralar mizānı vezn olmak için </p>	<p> Kıanı emir eyledüm hacc zekāt Zümre zümre cümle insān fevc fevc Kimi dağı ğarķ olur gözüne dek Cürm-ile ‘iřyānı bilinmek için </p>
85	<p> Kıoyalar mizāna ‘amellerimüz Bu dünyāda her ne işledün ise Tartılıp bir bir tamām ola hemān Bir kişi kıalmaya mizānı girü Şoñra süreler řırāt üzre kıamu </p>	<p> Dökeler meydāna hep ‘iřyānımız Bir kıarınca dağı çiy nedün ise Ğasenātı çok olan bula cinān Zerre deñlü kıalmaya zerre şorı Şırātuñ altı olısdardur tamu </p>
90	<p> Bu erkekdür bu dişi dimeyeler Bu řırāt hem bir kıaranlık gicedür </p>	<p> Ya‘ni sultān bu kişi dimeyeler Kııldan ince kıılıçdan keskincedür </p>
A 88^b	<p> Gide mü‘minler o ğalkdan ilerü Şoñra ‘ālimler yürüyüp gideler Anlaruñ nürıyla gide şālihīn </p>	<p> Hem dağı peyğamberlerden girü Yüzleriyle řırātı nür ideler Pes bu kıāfile gideler kāmilīn </p>
95	<p> Şoñra ‘āşiler geçerken zār ile </p>	<p> Bunlaruñ ğicāb livāsına āyine </p>
B 7	<p> Ğaķ te‘ālā nāgehān ide ğitāb Mü‘min ile münāfıķlar arasın Bir zulumāt çöke řırāt üstüne Çağrışalar ‘āşiler vā ğasretā </p>	<p> Bunlaruñ ardınca ine biñ ğicāb İre Ğaķdan kıaranlık köprüdesin Merğamet itmeye dostı dostuna El-amān imdād idiüñ vā veyletā </p>
100	<p> Çağıra bunlar kıatı nidā idüp </p>	<p> Yüce şavt-ıla kıatı feryād idüp </p>

80 Bu ‘itāba var mı cevābuñ bu ğün: Vācib olsun saña ‘iķābum bu ğün B

81 emir eyledüm: emr eyledüğin A // eyledüm: eyledüğim A

83 dağı ğarķ olur: ğarķ ola hem B

84 Kıuralar: Kıoyalar B // Cürm-ile ‘iřyānı bilinmek: Ğayr-ile ‘iřyānıñuz bilmek B

85 mizāna ‘amellerimüz: ‘amelü mizāna hep B // Dökeler meydāna hep ‘iřyānımız: Dökülür ‘iřyānımız meydāna hep B

86 her ne işledün: dağı ne iř itdün A // çiy nedün: itc itdün A

87 Tartılıp bir bir tamām ola hemān: Tartalar hep cümlesin bir bir tamām A // olan: ise B

88 Bir kişi: Ferd-i vāğid A / mizān: aşlā A // A nüshasında bu beytin ikinci mısraı 89. beytin ilk mısraıdır.

89 Şoñra süreler řırāt üzre kıamu: Uğrayalar řırāta çün ey ‘amu A // Şırātuñ altı olısdardur tamu: Şırāt altı değil midı ya tamu B

90 erkekdür: erkek ya A

91 hem: - B // Kııldan ince kıılıçdan keskincedür: Şan kıılıçdan keskin kııldan incedür A

92 peyğamberlerdeñ girü: peyğamberleriyle ilerü A

93 Yüzleriyle řırātı: Şırātuñ üzerini A

94 Pes bu kıāfile gideler kāmilīn: Ğaķ te‘ālā bizi kııla şālihīn B

95 Bunlarñ ğicāb-ı livāsına āyine: Öñlerince gide idik zār ile B

96 Beyit A’da yok.

97 Beyit A’da yok.

- İşide mü'minler anlarıñ sesin   Cehennem âteşi tutmuş cümlesin
 Turalar mü'minler seyrân ideler   Ne haberdür bize söyleñ diyeler
 Diye 'aşiler meded eyleñ bize   Esirgeyüp merhamet eyleñ bize
 Çağıra bunlar katı şadâ idüp   Her birisi bir katı nidâ idüp
- 105 Yalancı dünyâda hep bile idük   Sizüñ ile bunca ni' met yir idük
 Aramızda yok mudur haq hukuğ   Şimdi bize baqdıñuz katı şavuk
 Diye mü'minler dönüñ girüye siz   'İbâdetler idüñüz dünyâda siz
 Bildiñüz mi cihānuñ şöhetini   Bildiñüz mi namāzuñ kıymetini
- A 89^a** Sizlere biz dir idük kıluñ namāz   Qorquñ Allāhdan idüñ didik niyāz
- 110 Siz bizi hem kaçıyup döverdiñüz   Mālīñuza dayanup söverdiñüz
 Şimdi görüñ nice olur hālīñüz   Zerrece dermān olur mı mālīñuz
- B 8** Böyle diyüp gide mü'minler revān   Döküle bunlar oda mişl-i hazān
 Zebāniler bunlara karşı gelür   Diyeler her kişi itdügin bulur
 Cennet ehli gideler uça uça   Ol şırātı yıldırım gibi geçe
- 115 Cehennem ehlinüñ işit hālīni   Her birinüñ getüreler mālını
 Diyeler kim işde mālīñuz kamu   Mālīñuzla oldı yerinüz tamu
 Haq yolına mālī şarf itmediñüz   Haqquñ emr itdüginı tutmadıñuz
 Basalar gövdesine mällārını   Keseler ellerini kollarını
 Yana yana acıça qarınları   Cife ile tolisar burunları
- 120 Anda zaqqüm ağacınıñ yemişleri   Yedüreler döküle hep dişleri

⁹⁸ itmeye: kılmaya A

⁹⁹ Çağırşalar: Çağırşur B / vā hasretā: ide veyletā B // El-amān imdād idüñ vā veyletā: Veyletā vā veyletā vā veyletā B

¹⁰⁰ Beyit B'de yok.

¹⁰¹ sesin: yaşın A

¹⁰² seyrân: anı seyr A

¹⁰⁴ Beyit A'da yok. Bu beyit 100. beyit ile benzerlik arz etmektedir.

¹⁰⁵ bunca ni' met: çok ni' metler B

¹⁰⁶ Aramızda: Sizüñ-ile A // bize baqdıñuz katı: baqdıñuz baña şavuk B

¹⁰⁷ 'İbâdetler idüñüz dünyâda: 'İbâdet eyleñüz tañrıya B

¹⁰⁸ Bildiñüz mi cihānuñ şöhetini: Bildiñüz mi namāzuñ kıymetini A // Bildiñüz mi namāzıñ kıymetini: Sizlere derdik gözediñ vaqtini A

¹⁰⁹ Sizlere biz dir idük kıluñ: Emrince idüp kıluñ didik: A // Qorquñ Allāhdan idüñ didik: Eyleyü Haqqa idüñ B

¹¹⁰ hem kaçıyup döverdiñüz: kaçıyup söverdiñüz A // söverdiñüz: döverdiñüz A

¹¹¹ diyüp gide: dirken süre B

¹¹⁵ işit: işid B

¹¹⁶ oldı: ola B

¹¹⁷ mālī: mālīñuz B

¹¹⁸ Basalar: Yazalar B

	Gerçi zaḳḳūm ḳatı acı od ola	Yaḳar baḡrın cigeri büryān ola
	Şu vireler zebānīler ol ḳula	Vireler ḥamīm şuyından sağ şola
A 89^b	İçürelər ol şudan döve döve	Bed lisān-ıla aña söve söve
	Bir vaḳit namāz için ola ‘iḳāb	Tamān seksen yıl ḳadar ola ‘azāb
125	İşit imdi cennet ehli ḥālını	Şırātı geḳen ḳuluñ aḥvālını
	Varup cennet içine gireler	Küçücük ma‘şūmları gele göreler
B 9	Çünki bunlar cennete yaḳın gele	Kiminūñ oḒlı ḳızı ḳarşu gele
	Anaların ataların göreler	AyaḒına yüzlerini süreler
	Ḥamdü li‘llāh bizi görüp güldiler	BaḒrına başup yüzlerini sürdiler
130	Kimisi hem görmeyüp anaların	Kimisi hem görmeyüp bubaların
	Şoralar kim ḳanı bizüm bubamız	AḒlaşuben ḳanı bizüm anamız
	Diyeler anlar tuḡyalar kendiler	Siz ölünce yas mātem itdiler
	Diyeler kim analarıñuz sizūñ	Nāra gitdi hem babalarıñuz sizūñ
	Dünyāda şabr itmedi çünki bular	İşidūñ nāruñ ‘azābına yanar
135	İşidüp bu ḥaberi ma‘şūmcalar	Boynun egüp duralar öksüzceler
	Diyeler ki yā ilāhe‘l-‘ālemīn	Bizi de cehenneme gönder hemīn
	Ḥarām olsun bize cennetūñ senūñ	Cennetūñ içinde ni‘metūñ senūñ
	Biz bu cennetūñ yüzini görmezüz	Anamuzı almayınca girmezüz
	Döveriz biz baḒrumuzı taş-ıla	Analarımız yanarken ataş-ıla

120 ağacınıñ: yedüre B // Yedürelər döküle: Döküle cümle anuñ B

122 şuyından sağ şola: şuyın sağ ola B

124 Beyit A’da yok.

125 İşit imdi cennet ehli ḥālını: Cennet ehlinden size virem ḥaber B // ḳulun aḥvālını: bulur bunları B

126 Beyit A’da yok.

127 Çünki bunlar cennete yaḳın gele: Kiminūñ oḒlı ḳızı ḳarşu geleler B // Kiminūñ oḒlı ḳızı ḳarşu gele: Atalarıñ analarıñ ḥoş göreler B

128 Beyit B’de yok.

129 Ḥamdü li‘llāh bizi görüp güldiler: Didiler kim vālidemler geldiler B // BaḒrına başup yüzlerini sürdiler: Ḥamdü li‘llāh bizi görüp güldiler B

130 Kimisi hem görmeyüp analarıñ: Ba’zısı görmez ḳala anasız A // Kimisi hem görmeyüp bubalarıñ: AḒlaşup diyeler ḳanı atasız A

131 Beyit A’da yok.

132 Beyit B’de yok.

133 Beyit A’da yok.

134 Beyit B’de yok.

135 ma‘şūmcalar: ma‘şūmlar B

136 Diyeler ki yā: Diye ma‘şūmlar B // Bizi de cehenneme gönder hemīn: Bizim anamuzı da getüresin A

137 Ḥarām olsun bize cennetūñ senūñ: Bize senūñ cennetūñ olsun ḥarām A // Cennetūñ içinde ni‘metūñ senūñ: Nārdadur mādem benüm atam anam A

138 Beyit A’da yok.

139 Analarımız yanarken: Yanarken anamız: A

- 140 Yâ ilâhî ol ğarîb atamuzı Luţf it baĝıŝla bize anamuzı
 Hâķ te‘âlâ bir nidâ ide hemân Gele Cebrâil bulara ol zamân
A 90^a Anaları şüretinde ħürîler İşde anañuz diyüben vireler
 Ol dem anlar cümle ķarŝu çıķalar Anları göreler evvel ķorķalar
 Ğayrı bunlar yaķaların yırtalar Diyeler kim anamuz degil bular
- B 10** 145 Diyeler kim anamuz degil bunlar Diyeler kim babamuz degil bunlar
 Çaĝrup feryâd idüp aĝlaŝalar Hâsret ile cigerler taĝlaŝalar
 Hâķ te‘âlâ bir nidâ ide ğirü Varuñ analarıñuz alın deyü
 Gide Cebrâil cehennemden yaña Ol ŝabîler cümlesi gide aña
 Varalar hep göreler anaların Ŝarmaŝup yanar göreler her birin
- 150 Yabaŝuben ŝarmaŝup ellerine Yabaŝuben ŝarmaŝup ķollarına
 Ķurtarup hep anaların geleler Cümle ma‘ŝümlar sevinüp güleler
 Kimi aŝlâ bulamaz anaların Ćaresiz ķalur bulamaz bubaların
 Kimdür anlar kim anasın bulmayan Cennetüñ içinde bir dem ğülmeyen
 Yaķasın ŝaçın yoluben dâd iden Öldüĝine o ķulunuñ feryâd iden
- 155 Cümle ‘âlem işidürdi sesini Avâz ile ider idi oĝul yaŝını
 İşde anlar bulmuŝlar evlâdları Ŝâd u ħürrem olmaya ‘âdetleri
 ‘Âķil iseñ her belâyı ŝâbir ol Hâķ te‘âlâdan ne gelse râzı ol
- A 90^b** Bu naŝîhatdür size hem ‘ârifân Cemâli de yâdigâr-ı armaĝân
 İşid imdi cennetiñ evŝâfını Hâķ te‘âlânuñ olan elfâzını
- 160 Cennet ehli cennete iriŝeler Ana ata kıız oĝul biliŝeler

140 atamuzı: anamuzı A // Luţf it baĝıŝla bize: Baĝıŝla luţf it bizüm A

141 bulara: anlara B

143 Ol dem anlar: Ol ma‘ŝümlar B / çıķalar: varalar B // Anları göreler evvel: Anaların memelerin B

144 Ğayrı bunlar yaķaların yırtalar: Südin emdikleri yerleri ķoķalar B // Diyeler kim anamuz degil bular: Ğayrı bunlar yaķaların yırtalar B

145 Beyit A'da yok.

146 Çaĝrup feryâd idüp: Babamuz degil deyü A // cigerler: cigerin B

147 deyü: berü B

148 ŝabîler: aĝlayanlar B

149 Ŝarmaŝup yanar göreler her birin: Ażâb ile yanmadan babaların B

150 Beyit A'da yoktur.

151 Ķurtarup: Ķurtulup A

152 Bulamaz: Bulmaya A // ķalur bulamaz bubaların: ķalalar bulmaz çâresin A

153 Kimdür anlar kim: Diye ol kimdür A

154 ŝaçın yoluben: yırtıb ŝaçın yolup A

155 Beyit B'de yok.

157 Hâķ te‘âlâdan ne gelse râzı: Ol Ĥudânuñ raĝmetine ķâbil A

158 hem ‘ârifân: ey ‘ârifânı A // Cemâli de yâdigâr-ı armaĝân: Hâķ cemâlinüñ bula elţâfını A

- B 11** Her bir şeydür nice maķāmına Düşeler mażhar Hāķın envāmına
 Kiminüñ kaşrı yücelerden yüce Kiminüñ kaşrı dağı andan yüce
 Başına tāc egnine ĥulle libās Hūrī vire Hāķ te‘ālā bī-ķiyāş
 Hūrīlerin yüzüne baķan kişi Şanki elinde ķomuş Hāķ güneşi
- 165 Cümleden ednāsına ol Hāķ Mucīb Yetmiş hūrī vire Hāķ aña naşīb
 Bī-‘aded vildānlar ğilmānlar vire Bī-ĥisāb luţf-ile iĥsānlar göre
 Bu cihān ĥātūnlarınıñ yüzleri Dađı hūrīden güzeldür gözleri
 Anlara hūrīler ola cāriye Her birisi ĥizmetinde yūriye
 Servi boyludur ķamu vildānları Hem ķalem kaşlıdur ğilmānları
- 170 Hūrīler cāriye ğilmānlar ğulām Anlara Hāķ vire fī-dāri’s-selām
 Muşţafā da‘vet ide ümmetlerin Ümmet-ĥün ‘arz ide muĥabbetlerin
 Cümle erkek Muĥammed dīvānına Hem nisālar Fāţıma dīvānına
 Hāķ te‘ālā göndere nefis ta‘ām Tuta ğilmānlar dağı elinde cām
- A 91^a** Hem şofralar döşene anlar içün Bunda Hāķ emrin tutan cānlar içün
- 175 Dađı ‘avratlara diye Fāţıma Siz de ĥātūnlar geliñüz ķatıma
- B 12** Ben sizüñ içün soĥra serdim bu gün Siz beni görmege ki gelün bu gün
 İtdiñüz gicelerde Hāķķa niyāz Kıldıñız dünyāda beş vaķit namāz
 Şimdi gelüñ sizüñ ile bilece Nān u ni‘metler yiyelüm gün gice
 Hem Muĥammed diye şādıķ ümmetüm Helāl olsun benüm size soĥbetüm
- 180 Siz benüm didüklerüm işlediñüz ‘Āşık olup cānlar bađışladıñız

¹⁵⁹ Beyit A’da yok.

¹⁶⁰ Beyit B’de yok.

¹⁶¹ Beyit A’da yok.

¹⁶² Beyit A’da yok.

¹⁶⁴ Şanki: Şanasın B

¹⁶⁵ ednāsına ol: ednāya vire B // Yetmiş: Yetmiş iki A / vire Hāķ aña: eyleye A

¹⁶⁶ ğilmānlar: ğilmān A // Bī-ĥisāb: Bī-‘aded A

¹⁶⁷ gözleri: yüzleri B

¹⁶⁹ Servi: Sulu B // Hem ķalem kaşlıdur: Biñ hūrī-ile ķamu A

¹⁷⁰ Hūrīler cāriye ğilmānlar ğulām: Hūrīler çağıra ğilmānlar ğulāmı B // Anlara Hāķ vire fī-dāri’s-selām: Hāķ anlara vire dāri’s-selāmı B

¹⁷¹ Muşţafā: Muĥammed B // Ümmet-ĥün ‘arz ide: ‘Arz ide ümmet içün B

¹⁷² erkek: erler A

¹⁷⁴ Bunda Hāķ emrin tutan cānlar içün: Fāţıma hep döşer ĥātūnlar içün A

¹⁷⁵ Beyit A’da yok.

¹⁷⁶ Beyit A’da yok.

¹⁷⁷ İtdiñüz: Eylediñüz A

¹⁷⁸ gün gice: bilece A

¹⁸⁰ Siz benüm didüklerüm: Dünyāda sünnetlerüm A // ‘Āşık olup cānlar bađışladıñız: Cennet içinde soĥbetüme irdiñüz A

- Cennet içre şöhbetüm görüñ bu gün Vaşlıma vü kıatıma irüñ bu gün
 Siz cihânda baña ‘ aşıklardıñuz Hem şalavât virüp şadıqlardıñuz
 Hem Hâkuñ emrine râzı oldıñuz Hem beni peygamber-i Hâk bildiñüz
 Şaçı saçup hem ziyâret itdiñüz Cennetümi şimdi seyrân idiñüz
- 185 Şafâ idüp bunlar hem yiyüp içe Arasından tâ ki beş yüz yıl geçe
 Ümmetüm konaqlaya bedr-i hüman‘ Aşk-ile di eş-şalâtu ve’s-selâm
 İşt imdi da‘vet-i Raḥmânı Hu Evvel-i Hu âḫir-i sübhân-ı Hu
- A 91^b** Didi kullarına Allâh merḥabâ Merḥabâ dostlarum hem merḥabâ
 Cümleñüz bu gün ḫuzûruma gelüñ Ol ḫabîbüm Muḫammed ile oluñ
- 190 Ben daḫi da‘vet idem ol kulları Bâğ-ı cennet gülünñ bülbülleri
 Cehennemden siz idüñ ızhârımı Göstereyin size ben dîdârımı
- B 13** Siz beni dünyâda ḫâk bildiñüz Emrümü tutup namâzı kıldıñuz
 Oḫuduñuz Ḳur‘ânı ‘abdest-ile Ṭurduñuz dîvâna ‘abdest-ile
 Seyrân idüñ cennetüm cemâlümü Göstereyüm sizlere dîdârımı
- 195 Böyle olıcaḫ bize lâzım olan Yürümeḫ Ḫâḫ yoluna lâzım olan
 Kıl namâzuñ tut orucuñ ey aḫi Yaḫma cânuñ cehennemde sen daḫi
 Yeme ḫarâmı şaḫın kendüziñi Baḫma nâ-maḫreme ḫıfḫ it gözüñi
 Bulayum dirseñ cehennemden necât Vir Muḫammed Muştafâya şalavât
 Virme kendin ḡybet-i bühtâna sen Virme özüñ âteş-i süzâna sen
- 200 Terk idüp namâzuñı olma ḫabîḫ Muttaḫî ol ḫalbüñi eyle şaḫîḫ

¹⁸¹ Beyit A’da yok.

¹⁸² cihânda: dünyâda A // Hem şalavât virüp: Şalavât getirüp A

¹⁸³ Hem Hâkuñ: Allâhuñ A // Hem beni peygamber-i Hâk: Beni peygamber-i Hâk bir A

¹⁸⁴ Beyit B’de yok.

¹⁸⁵ Şafâ idüp bunlar hem yiyüp içe: Şafâlar eyleye yiyeler içeler A // tâ ki: - A / geçe: geçeler A

¹⁸⁶ Ümmetüm konaqlaya bedr-i: Hem ümmetüñ konaḫlu ola B

¹⁸⁷ İşt imdi da‘vet-i Raḥmân-ı Hu: İşt imdi da‘vet-i Raḥmân hemân B // Evvel-i Hu âḫir-i sübhân-ı Hu: Evvel âḫire muḫîm sübhân hemân B

¹⁸⁸ Didi kullarına Allâh merḥabâ: Diye Allâh merḥabâ ey kullarum A // Merḥabâ dostlarum hem merḥabâ: Ol ḫabîbüm Muştafânuñ ümmeti olan kullarum A

¹⁸⁹ Beyit A’da yoktur.

¹⁹⁰ Ben: Biz B

¹⁹² ḫâḫ: bir B

¹⁹³ Oḫuduñuz: Oḫuyup A // Ṭurduñuz dîvâna: Yürüyüp dîvânında A

¹⁹⁵ olıcaḫ: olunca A // Yürümeḫ Ḫâḫ yoluna: Yürümeḫdür Ḫâḫ yola A

¹⁹⁶ namâzuñ: namâzı B / orucuñ: orucı B // cânuñ cehennemde sen: cânuñ cehenneme A

¹⁹⁷ kendüziñi: kendüñi B // nâ-maḫreme: ḫarâma B / gözüñi: kendüñi B

¹⁹⁸ Bulayum dirseñ cehennemden necât: Ola cânuñ nâr-ı caḫîmden necât B

¹⁹⁹ kendin: dilüñ A / bühtâna sen: bühtân-ile B // Virme özüñ âteş-i süzâna sen: Urma cânuñ âteşüñ uşuna B

	Sen yalanı söyleme hıfz it dilin	Ġāfil olma şunma ħarāma elin
	Ķo ħaħuñı yerine getir şaħın	Ķıl namāzı zaħmet eyleme şaħın
	Ġāfil insān ‘ömrüñi virme yalan	Ķalbüñi nefis eyleyüp yitme hemān
	Āline aşħābına evlādına	Müddehez olsun selām aħbābına
205	Oħuyanı diñleyeni yazanı	Raħmetüñle yarlıgaħıl yā Ġanī
	Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt	Muştafānuñ rüħına vir şalavāt
207	Baħr-i raħmet eyleye ol cān için	Fātiħa iħsān ide yazan için
	Bunu yazdum temmet tamām yādigār olmaħ için oħuyanlar bir du‘ā	
	kılmaħ için*	

²⁰⁰ ħabīħ: cāhil B // ħalbüñi eyle şaħīħ: ‘ilm oħu olma kāhil B

²⁰¹ Sen yalanı: Hiç yalan A

²⁰² Beyit A’da yok.

²⁰³ Beyit A’da yok.

²⁰⁴ Beyit A’da yok.

²⁰⁵ Beyit A’da yok.

²⁰⁶ Beyit A’da yok.

²⁰⁷ Beyit B’de yok.

* Bu ifadeler A nüshasında yoktur.

KAYNAKÇA

- Akar, Metin. "Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler I-II". *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi* 2 (İstanbul 1987): 1-22.
- Arlı, Mehmet. *Kuran'da Kıyâmet ve Ölüm*. İstanbul: Düşünce Yayınları, 2006.
- Bozkurt, Alettin. *Kur'an'da Kıyâmet*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2001.
- Dilçin, Cem. "XIII. Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet". *Ömer Asım Aksoy Armağanı*. 49-86. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978.
- Durmaz, Esra. *Şeyyad Hamza'nın Ahval-i Kıyâmet'i*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994.
- Gençtürk, Sümevra. *İlahi Dinlerde Ahir Zaman ve Kıyâmet*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014.
- Günşen, Ahmet. "İpsalalı Ebu'l-Hayr ve Mevlidi". *Mevlid Külliyyatı*. ed. Mehmet Akkuş. 3 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- İbn-i Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sadr-Dâr-ı Beyrut Yayınları, 1955.
- İmam Gazâlî. *Ahret Kitabı*. trc. Ayhan Ak. İstanbul: İlke Yayınları, 2009.
- İpsalalı Ebu'l-Hayr. *Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*. haz. Ahmet Günşen. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.
- Kaya, Bayram Ali. "Murâd-nâme ve Muhammediye Mesnevîlerinde Ölüm Temi". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/7 (Fall 2009): 336-352.
- Koçin, Abdülhakim. "Ölüm Gerçeğinin Türk Kültürüne ve Anadolu Türk Şiirine Yansımaları". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/5 (Şubat 2003): 135-160.
- Köksal, Fatih. "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılan Meçhul Eserlerden: Nâme-i Mahşer". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (Winter 2011): 249-291.
- Macdonald, Duncan Black. "Kıyâmet" *İslam Ansiklopedisi*, 6: 776-780, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977.

- Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Geylani. Kahire: Yayıncı bilinmiyor, 1961.
- Şenödeyici, Özer. "Kemalpaşa-zade Tarafından Tercüme Edildiği Düşünülen Bir Risale: Ahvâl-i Kıyâmet". *TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları Journal Of Turkology Research)* 36 (Güz 2014): 291-319.
- Tavukçu, Orhan Kemal. "Şeyyad Hamza" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 105, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Tohtahunova, Rabia. *Dinlerde Kıyamet Fenomeni*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- Topaloğlu, Bekir. "Kıyamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 516-517. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- User, Hatie Şirin. "Kıyamet Kop- Üzerine". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Semih TEZCAN'a Armağan* 13/1 (Ocak 2013): 421-430.
- Yaman, Bahattin. "Ahval-i Kıyamet Yazmaları Resimlerinde Kıyamet Sonrası Hayat". *EFD / JFL (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters)* 24/2 (Aralık 2007): 217-234.
- Yaman, Bahattin. *Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifr el-Câmi ve Tasvirli Nüshaları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2002.
- Yaman, Ümran. "Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Ahval-i Mevt Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 4/2 (Spring 2018): 523-585.
- Yazıcıoğlu Mehmed. *Muhammediyye*. haz. Âmil Çelebioğlu. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Yıldız, Osman. *Ahval-i Kıyamet*. İstanbul: Şule Yayınları, 2002.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "Şeyyad Hamza", erişim: 24 Nisan 2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7073>